

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Матеріали
науково-практичної інтернет-конференції
(23 квітня 2021 року)

ОДЕСА
2021

УДК 343.98:343.95
A43

*Статті друкуються в авторському варіанті.
Оргкомітет дозволив собі лише скорочення статей, які суттєво
перевищували пропоновані обсяги*

A43 **Актуальні** аспекти криміналістичного та психологічного
забезпечення правоохоронної діяльності, м. Одеса, 23 квітня
2021 р. Одеса: ОДУВС, 2021. 269 с.
УДК 343.98:343.95

© ОДУВС, 2021

*Заморій А. С.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник:
Проценко О. О.,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС,
кандидат юридичних наук*

**ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ**

Загальновідомим є той факт, що будь-яка взаємодія між людьми часто протікає на тлі взаємного психологічного впливу один на

одного. Процес «спілкування» слідчого з допитуваним в цьому відношенні не становить винятку.

Слідчий, як правило, завжди впливає на осіб-учасників кримінального провадження: йому доводиться переконувати допитуваного у необхідності дати правдиві істинні покази, відмовитися від обраної ним неправильної лінії поведінки тощо. В цьому і полягає дозволений кримінально-процесуальним законом психологічний вплив на допитуваного, що спрямований на вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ч. 1 ст. 2 КПК України [1].

В. С. Абраменкова, висловила з цього приводу: «Весь процес допиту, якщо слідчий проводить його майстерно, професійно, являє собою психологічний вплив на допитуваного. Сам напрямок допиту, система постановки запитань, пред'явлення при допиті тих чи інших доказів - все це здійснює вплив на психіку обвинуваченого» [2].

Важливо правильно визначити кордон між діями і прийомами слідчого, які допускаються законом, і діями, що представляють собою психологічне насильство, несумісне з принципами кримінального процесу. На відміну від насильства, правомірний психологічний вплив сам по собі не диктує вчинення конкретних дій чи прийняття конкретних, обумовлених слідчим рішень, а, втручаючись у внутрішні психічні процеси, формує правильну позицію людини, свідоме ставлення до своїх громадянських обов'язків і лише опосередковано приводить його до вибору певної лінії поведінки [2, с. 125].

Прийоми правомірного психічного впливу – це прийоми, направлені на подолання протидії слідству, розкриття змісту і значення наявної інформації, абсурдності неправдивих свідчень, безперспективності позиції заперечування – основа стратегії слідчого в ситуації, коли допитуваний протидіє процесу встановленню істини у кримінальному провадженні. Для реалізації даної стратегії необхідна висока рефлексивність, інформаційна проникливість, гнучкість, здатність використовувати отриману інформацію для розвитку процесу розслідування. Прийоми психічного впливу мають основну задачу – психологічно роззброїти особу допитуваного, сприяти розумінню їм непридатності обраних засобів протидії слідству, допомогти змінити йому мотивацію поведінки [3, с. 244].

Визначення допустимості психологічного впливу викликає необхідність розгляду питання про межі, форми і методи такого

впливу. Вирішення цього питання важливе для встановлення ступеня правомірності психологічного впливу, оскільки воно не може бути неконтрольованим, так як неминуче «переросте» в примус і матиме за собою наслідок у вигляді порушення закону та подальшої недопустимості отриманих доказів [3]. Основним керівним положенням, що визначає межі допустимості психологічного впливу, є кримінально-процесуальний закон, як в одному із своїх джерел – в КПК України закріплює принцип законності протягом усього часу здійснення кримінального провадження [1].

Однак, даючи характеристику тактичним прийомам з точки зору їх законності, необхідно підкреслити, що вона (законність) буде носити загальний характер, оскільки в Кримінально-процесуальному Законі такі тактико-криміналістичні рекомендації відсутні. Слід зауважити, що оцінка способу дії саме як тактичного прийому повинна відбуватися шляхом аналізу відповідності названого способу не тільки, зазначеним вище, принципом законності, але і іншим принципам кримінального судочинства.

В.П. Гмиров оптимальним визнає варіант доповнення кримінально-процесуального законодавства нормою, що обумовлює моральні критерії допустимості провадження будь-яких процесуальних дій [4].

Звісно ж, що даний підхід є неоднозначним. Навряд чи можливо процесуально закріпити оціночні моральні критерії в матеріали кримінального провадження.

Можна зробити висновок про те, що правомірний будь який тактичний прийом психічного впливу, якщо він не спрямований на вимагання визнання вини, якщо він не пов'язаний з порушенням норм моралі та придушує волю допитуваної особи.

Існує, однак, проблема можливості застосування тактичних прийомів допиту, заснованих на використанні так званих слабких місць в психіці допитуваного: підвищеної неврівноваженості, марнославства, жадібності, безпринципності, почуття помсти, ревнощів і подібних небажаних в психологічній структурі особистості станів.

Розглянемо це питання більш детально на прикладі тактичного прийому, що іменується в криміналістичній літературі як «розпалювання конфлікту», допустимість якого викликає найбільш різкі заперечення у багатьох фахівців в галузі судової етики. Сутність цього прийому полягає в тому, що допитуваного переконують дати

правдиві показання, роз'яснюючи йому зміст показань, наприклад, його співучасників, які покладали на нього основну відповідальність за злочин, що відводять йому (що може і не відповідати істині). Цей прийом може бути реалізований також шляхом повідомлення допитуваному думки про нього і його поведінку (позицію) близьких йому осіб або, навпаки, думок про близьких йому осіб, що не відповідають наявним у нього до того уявленням про це [3].

Чи припустимо застосування зазначеного і аналогічних даному прийомів «розпалювання конфлікту» при допиті з позицій наведених вище критеріїв допустимості тактичних засобів? Мета їх застосування зрозуміла – отримання від допитуваного правдивих показань, що відповідають істині.

Чи має допитуваний у створюваній, в результаті дій слідчого, ситуації свободу вибору своєї лінії поведінки (що, як відомо, принципово важливо при оцінці допустимості будь-якого тактичного прийому)? На мою думку, має, оскільки він може під впливом цього прийому вільно і свідомо не змінити свого ставлення до предмета допиту або так само вільно і усвідомлено його змінити в бажаному для слідчого напрямку.

Чи містить цей прийом елементи обману, насильства та інших однозначно заборонених законом і етикою методів впливу? Ні. Якщо інформація, яку повідомляє слідчий допитуваному заснована на наявних у розпорядженні слідчого даних (показаннях, фотознімках, листах, тощо) і може бути пред'явлена допитуваному. Однак на практиці мали місце випадки, коли слідчим спеціально спотворювалася інформація, що повідомляється допитуваному заради отримання потрібних йому показань, що, безумовно, є неприпустимим прийомом, заснованому на обмані допитуваних.

Якщо ж ставити питання прямо: чи має право слідчий обманювати обвинуваченого, підозрюваного і інших осіб, повідомляючи їм завідомо неправдиві відомості, роблячи помилкові заяви або даючи обіцянки, які не може або не збирається виконувати, то відповідь, зрозуміло, може бути лише негативна. Слідчий – представник державної влади, і вся його діяльність, з ким би він не спілкувався, повинна відповідати високим моральним вимогам суспільства. Обвинувачений, підозрюваний не несе будь-якої відповідальності за брехню, за приховування правди, але такого роду його поведінка не може не заслуговувати морального осуду. Слідчий «правом на брехню» не володіє.

Близькими за механізмом впливу до описаних вище, але дещо інші за своєю психологічною структурою, є велика частина так званих слідчих хитрощів (іменованих також «психологічними пастками» або «тактичними комбінаціями»).

Сутність цих прийомів зводиться до впливу на допитуваного шляхом маневрування слідчим наявної в його розпорядженні інформацією з метою вільної і усвідомленої зміни допитуваним свого ставлення до предмета слідчої ситуації і самого своєї поведінки в ній.

Ряд учених піддали критиці тактичні рекомендації, що випливають з концепції слідства як боротьби слідчого з обвинуваченим, як такі, що суперечать моральним і правовим нормам. В їх роботах відкидаються поради вдаватися в процесі слідства до «слідчих пасток», «слідчих хитрощів тощо.

Ця думка підкреслена С. Г. Любічевим, який пише: «Визначення процесу розслідування як боротьби, протиборства двох сил суперечить суті попереднього розслідування як процесу встановлення істини в кримінальному судочинстві, може привести до перетворення розслідування в боротьбу з особистістю як такої, до підміни морального принципу нетерпимості до антигромадських проявів нетерпимості до даної особистості. Це в свою чергу відкриває шлях до заперечення виховних цілей правосуддя і проникненню в кримінальний процес неприпустимих методів розслідування» [5, с. 13].

Кримінально-процесуальний закон регламентує порядок проведення слідчих дій, за допомогою яких розслідується злочин, і містить загальні правила, що визначають процедуру розслідування. У той же час навіть при найдосконалішому законодавстві не можливо заздалегідь передбачити, яка форма організації допиту в конкретному випадку найбільш прийнятна.

Отже, законодавче закріплення правил досудового розслідування практично не обмежує можливості слідчого у виборі тактичних прийомів і забезпечує оптимальний режим для здійснення ним слідства у провадженні. На наш погляд, на практиці при провадженні допиту не враховуються широкі можливості використання психологічно обґрунтованих нестандартних прийомів і методів впливу. Рішення даної проблеми дозволить розвинути у слідчих професійні якості і вміння, щоб забезпечити високу психологічну культуру слідства усієї нашої держави.

СПИСОК БІБЛОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення 08.04.2021).

2. В. С. Абраменкова. Критерии психологического воздействия на допрашиваемого в ходе производства допроса подозреваемого. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-292X_2012_5-2_15.pdf (Дата звернення 08.04.2021).

3. Юрична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta/Yurydychna_psykholohiia.pdf?PHPSESSID=7fa0e40a683ba25b0e5a70762772cf90_ (Дата звернення 08.11.2020).

4. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: Монограф. Дніпропетровськ, 2010.

5. Любичев, С. Г. Этические основы следственной тактики: научное издание. Москва : Юрид. лит., 1980. 96 с.

Бершавська К. Р.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ... 91

Борисюк О. М.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У
МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
УКРАЇНИ..... 94

Гаркуша Г. О.

ГОТОВНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ДО НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ..... 98

Грбарчук А. Г.

УГОДА ЯК КОМПРОМІС У ВИРІШЕННІ КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ..... 102

Єфремова С. О.

НЕВЕРБАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.... 105

Заволокіна В. А.

РЕФЛЕКСІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ОСОБИСТОЇ ЗРІЛОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ..... 109

Заволокіна В. А., Проценко О. О.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ (КОНТАКТ) ПРАЦІВНИКА
ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 112

Заморій А. С.

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ..... 114

Здерчук А. О.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ПРАВИЛА ПОБУДОВИ ЗАПИТАНЬ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ..... 119

Зеленська В. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДІТЕЙ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА..... 124

Каліух О. С.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ СЛІДЧОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... 130

Кісілюк М. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ..... 133